

БЪЛГАРИЯ И БЪЛГАРСКОТО В УЧЕБНИЦИТЕ ЗА ЧУЖДЕНЦИ

Никола Топузов (Торун)

Резюме:

В текста се обсъждат причините за промяна на начина, по който се представят България и българското в учебниците за чужденци. Защишава се тезата, че непреднамерената социокултурна информация или традиционно приповдигнатото изображение трябва да бъдат реструктурирани в съответствие с образователните промени и с динамиката на студентските нагласи.

Ключови думи: социокултурна информация, български език за студенти – чужденци извън България, цели и предмет на практическото обучение по български език за студенти зад граница

Bulgaria and the Bulgarian in the Textbooks for Foreigners

Abstract:

The text discusses the reasons which make change the way presented Bulgaria and the Bulgarian in textbooks of Bulgarian language for foreigners. Protecting the thesis that the current casual or stilted image should be structured according to changes in higher education and attitudes of students.

Key words: sociocultural information, Bulgarian language training for students studying abroad, objectives and content of training in practical Bulgarian language for students abroad

Обучението по български език за чужденци във филологическите специалности има своята специфика, която не се радва на твърде оживен научен интерес. Тази специфика се разкрива в различните компоненти на методическия проект – цели, учебно съдържание, методически процеси. Целите на обучението определят характеристиките на останалите елементи на методическата система. Наблюденията върху тяхната динамика определя и гледните точки към проблема за България и българското в учебниците за чужденци.

Въздействия върху целите на практическото езиково обучение във филологическите специалности

Определянето на целите на обучението не е само адаптация на единната европейска система за описание на резултатите от усвояването на чужд език, макар че тя до голяма степен задава матрицата, с помощта на която те се формулират. Целта на обучението по български език като чужд във филологическите специалности зависи от мястото на предмета в структурата на филологическото или висшето образование. Това място – с други думи функциите на предмета в дидактическата структура, представяща една или друга специалност, в последните десетина години, поне в полските висши училища, постоянно променя своите очертания.

а) практическият български език в системата на филологическото образование

В класическото филологическо образование – било по българска филология, било по балканска, практическият български език заема средишно място. Неговите структурни взаимоотношения с другите университетски дисциплини са вече обговаряни (вж. Топузов 2006). Най-кратко може да се каже, че тези функции са двупосочни – предметът осигурява обучението по другите дисциплини от езиковедски и литературоведски характер, и обратно – обучението по литературоведските и езиковедските дисциплини осигуряват съзнателността и допълват мотивацията в усвояването на практическия български език.

В класическия филологически модел на предмета това предопределя необходимостта от методика на обучението, която да не се затваря в рамките на комуникативните способности, необходими за осъществяване на общуване в рамките на разговорността, а да намира решения за съвместяване на комуникативността с езиковите познанията (компетенции).

б) нагласи на студентите и динамика на университетското обучение

Може да се твърди, че този класически модел в полските висши училища вече е загърбен. На мястото на филологическите нагласи се наложиха ориентации, които ще наречем прагматични. Най-често тези ориентации са мотивирани с промени в нагласите на студентите. Тези нагласи обаче не са първопричина – те са следствие от определена идеология на висшето образование, която се афишира като пазарна и либерална. Без да анализираме либералния проект за образование, може да характеризираме тези прагматични ориентации, които той поражда, като желание да се усвои комуникативен минимум, който не кореспондира със съзнателност в развитието на езиковата компетенция и не предполага когнитивен инструментариум в обучението. Този комуникативен минимум се приема като средство за профе-

сионална реализация в различни области на икономиката – от туризма и търговията с недвижими имоти до т. н. експерти в различни проекти.

Промяната в нагласите към предмета практически български език във полските висши училища имат и други измерения, свързани най-вече с базисни компоненти като равнището на лингвистичната компетенция, с която студентът идва от средното училище. Идеологическата и от там – социокултурна обусловеност на мотивите за учене във висшите училища с хуманитарна насоченост, свързани с ерозията в аксиологичния профил на средното образование, наложиха и почти радикални промени в образователния контекст, в който битува практическото обучение по български език като университетска дисциплина.

в) промени в структурата на предмета

Практическото обучение по български език днес се превръща от елемент на филологическото образование в компонент на културологични и политологични проекти, обединени често под названието балканистика. Това предпоставя и засиления интерес към социокултурната информация, която явно или неявно се вписва в съдържанието на предмета практически български език за сметка на затихващия интерес към езиковедските основания на способността да се общува и в частност да се анализират и конструират речевите продукти – изказвания и текстове с различна фактура. В това се крие един парадокс – често в студентските работи се използва анализ на дискурса, а не се познава езиковата структура и неговата стилистика.

България и българското в учебниците за чужденци

Засиленото внимание към културологичните аспекти на практическото усвояване на езика изисква един по-детайлен анализ на образа на България, на българите и на българското в учебниците за чужденци. Този анализ има за цел преди всичко да разкрие неизползвани възможности за включване на актуална социокултурна информация. Той не е насочен към утвърждаване на патетичното начало в представянето ни в учебниците, а по-скоро посочва това, което се премълчава и това, което може да бъде друго. Освен това не обсъжда и характерът и съдържанието на методическите процеси, в които тази информация се включва.

а) измерения към проблема

Представянето на България и българското има различни измерения. Едното е диахронно – да се проследи разволя на проблематиката във времето. Този развой може да очертае както въздействието на глотодидактически идеи, така и на идеологически нагласи.

Другото измерение е по своята природа езиково, по-точно стилистично, и засяга подходът към разговорния стил, разговорността и комуникативността в дидактическите проекти и в реализацията им. Най-общо става дума за това, дали на разговорния стил се гледа в прагматична или в семантична (гносеологична) перспектива. При първия подход разговорният стил е стил функционален, който се използва „в неформални ситуации ... когато говорещия иска да означаи своето фамилиарно отношение до адресата” и който, така разбран, е „нисък” стил (Бартмински 2003). При втория – антропологичен, подход, разговорния стил се третира като пълноценен, даже като главен и основен вариант на народния език, който разкрива спецификата на езиковата картина на света (пак там). Анализът на това измерение би дал отговор на въпроса доколко усвояваният социолингвистичен регистър е съотносим с очертаните прагматични нагласи на студентите.

Третото измерение се определя от статуса на социокултурната информация в съдържанието на обучение. Тя може да бъде негов елемент, а може да се появява и непреднамерено – т. е. да не се вписва в целта и съдържанието. Статусът на компонентите, представящи България и българското, в проекта за обучение, е непосредно свързан с етапите в практическото усвояване на езика.

а) непреднамереният образ на българското – противоречив и частичен

Този текст няма за цел да представи образа на България и българското в различните оптики, а по-скоро, акцентувайки върху третото измерение, да очертае територията на едно по-цялостно изследване.

В учебниците за чужденци в първите етапи на обучението България се разпознава като страна, в която хората упражняват модерни професии, а обществото е градско. Селото, доколкото се появява, не е място, където човек може да се труди – липсва както съответната тема, така и изразността, свързана с нея. В българското село човек не се труди, не се занимава със земеделие. То е място за обитаване. Според учебниците хората там живеят в двуетажни къщи с цветни градинки отпред и са предимно пенсионери, които помагат на децата си в града. Изгражда се един рекламен образ, напомнящ сайт за недвижими имоти, допълван от носталгично – фолклорни сюжети, в които столичани се срещат в селото с автентична българска кухня.

Текстове и диалози в учебниците претворяват действителността съобразно ежедневието на средната класа, олицетворение на българина е преуспелият делови мъж.

В учебниците българското общество е монолитно не само от гледна точка на социалната структура (в него няма бедни). То е и етнично еднородно. Както не се говори за селяни, така и не се споменава за турци

и цигани. Няма такива теми, няма и лексика, свързана с тях. Липсва и религиозната нееднородност, по-скоро се налага образът на едно светско общество без конфликти и проблеми.

Ако има някаква конфликтност и проблемност на съществуването, то е преди всичко на битово ниво, на ниво ежедневие.

Образът на ежедневието в учебниците е противоречив. От една страна то се свързва с една точност и подреденост, което за българския манталитет е изненадващо, а от друга страна чужденецът чете и разбира, че в столицата транспортът е натоварен и нередовен, че на гарите цари шум и безпорядък, че се съобщава влакът да пристига на един коловоз, а се оказва, че продължава по друг.

В същото време в лексиката за време липсват изрази като към пет, минава пет, около два и половина, пет и нещо, пет без нещо, които са свързани с културата на приблизителността, с мисленето в приблизителни категории, „масово разпространено сред българите“ (Андреев 2007) и заедно с това чужденецът научава, че в България всички правят гимнастика и се разхождат; че ниските мъже са грозни, русите момичета са глупави; че в големите градове е опасно да се ходи пеш; че е нормално да не се изкъпеш, защото водата е спряла, но пък за сметка на това навън всяка кола може да те олее с вода, колкото ти се иска.

б) каноничност и патетичност в представянето на „местата на гордостта“

Освен с образа на българското, който се изгражда в учебниците без да е бил предпоставян от неговите автори като желан и търсен, в обучението чужденецът се среща и с образа на една друга България. Той се изгражда от места, които бих нарекъл по подобие на местата на паметта, места на гордостта. Този образ на България и българското е характерен за учебниците, предназначени за по-късни етапи от обучението по български език.

Във анализираниите учебници като изконна тема, която представя националната ни гордост, може да се определи красотата на България. Учебниците изобилстват с текстове и илюстративен материал, които имат за цел да представят природата на България като предизвикваща възхищение, като „земен рай“, както се пее и в химна ни. Образите и текстовете са предимно за планините и морето.

Близко до тази информация е и образът на България като привлекателна за туристите. Тук доминацията на черноморските курорти е неоспорима.

Красива България се допълва и от образи на архитектурни резервати и на стари, възрожденски къщи.

Друго т.н. място на гордостта са манастирите и църквите. Тяхното присъствие е свързано отново с красотата на България и в малка степен

с историята, но не се съотнася с информация за духовния живот у нас. Рилският манастир и Боянската църква са доминиращи сред текстовете и образите, отправящи към този тип социокултурна информация.

Тема, която трябва да представи гордостта на българина, е и историческото минало. Очертава се преди всичко образът на България от първия ѝ златен век. Той е една перифраза на Вазовото „И ний сме дали нещо на светът и на вси славяни книга да четат“. Тук е Симеонова България и първият Златен век, тук са и средновековните ни владетели, като освен Симеон, на по-голямо внимание се радват Крум и Иван Асен Втори.

До образа на средновековна България и лицата от тогава се присъединяват и исторически личности, и известни днес българи. Така редом до Левски и Паисий се появяват Юлия Кръстева и Христо Явашев. Пантеонът се допълва от Христо Стоичков и Стефка Костадинова като олицетворения на спортната ни слава и от зикови фигури за песенната ни култура като Гена Димитрова, Валя Балканска и Лили Иванова.

Галерията известни българи се допълва от образи и текстове на класици на литературата ни, като по подразбиране тук най-налагащото се име е на Иван Вазов, а по-срещани са Йовков и Радичков. Към тази галерия можем да добавим и образи на български актьори – най-вече Невена Коканова и Иван Андонов.

Освен миналото, и то преди всичко средновековно, образи на гордостта са и тракийските съкровища и гробници. Текстове и снимки ги представят в учебниците като присъщи и подразбиращи се черти от образа на България и българското.

Покрай красива България, средновековна мощ и световна слава, българското в учебниците се превъплътява и от българската кухня. Шопска салата и таратор, кебапчета и баница, гювеч и лютеница са нейните знаци в учебниците за чужденци. Те са в непосредна връзка с обичаите и празниците по българските земи. Покрай информация за Коледа и Великден, в учебниците се говори най-често и за Гергьовден, Тодоров ден и най-вече за Баба Марта и мартеници.

Целенасоченост, актуалност и диалогичност – необходими измерения на българското в учебниците

Наблюденията над образа на България и българското, който се изгражда от учебниците по български език за чужденци, дават основания за няколко извода.

В учебниците за чужденци образът на българското е нееднороден. Той битува в три измерения – веднаж е непреднамерен, втори път е целенасочено включен в учебното съдържание, трети път е изнесен от него и представен като отделен компонент на обучението.

Непреднамерения образ на България и българското (непреднамерен в смисъл, че не е включен в целите и задачите на обучението) от една страна представя нашето общество и нашето ежедневие като населено с успяващи хора на бизнеса и хора с модерни професии, а друга страна предполага културен шок от сблъсъка на чужденеца с действителността ни.

Що се отнася до целенасоченото представяне на България и българското в тези учебници, можем да кажем, че в най-общи линии то е патетично-носталгично. В него за съвременна България има много по-малко място, отколкото в образа, който се изгражда несъзнавано.

Учебниците за чужденци, изграждайки образа на България и българското, премълчават много съществени неща. В тях липсват българското село, религиозната, етична и социална нееднородност, историята от Освобождението до днес и особено по-новите времена – четиридесетте – петдесетте години на миналия век и края на века.

Промените в статуса на предмета, свързани с мотивацията на студентите и пазарните нагласи в образованието, предпоставят нови изисквания към социокултурната информация в учебниците и от там – в обучението.

На първо място е необходимостта България и българското в учебниците да се интерпретират като равностоен на останалите елемент от съдържанието на обучението.

Наблюденията върху образът на България и българското налага хипотезата, че ако той е предпологан още от най-ранните етапи на обучението, би бил далеч по-цялостен и актуален. Заедно с това може да се предположи, че целенасоченото му изграждане още от първите стъпки в обучението ще разкрие нови възможности за проектирането на по-съвременен облик на обучението, включващ взаимодействие между достъпни за чужденеца български медии и процесите на усвояване на езика.

Литература:

- Бартмински 2003: BARTMIŃSKI, Jerzy: *Styl Potoczny* http://sjp.pwn.pl/slownik/3028000/styl_potoczny/ / Created 29.03.2003 / 10 02. 2012.
- БУРОВ, Стоян 2000: *Български език за чужденци. Първа част. Основен курс по лексика и граматика*. Велико Търново.
- ИВАНОВА, Л., Буров, Ст. 2009: *Аз говоря български. А ти? Български език за немско езични студенти*. Б2, Пловдив.
- ЙОРДАНОВА, Румяна, МЕХАНДЖИЕВА, Цезия 2006: *Научете бързо български език. Интензивен курс. Учебник – I част*. София.
- ЙОРДАНОВА, Румяна, МЕХАНДЖИЕВА, Цезия 2006а: *Научете бързо български език. Интензивен курс. Учебна тетрадка – I част*. София.

- ЙОРДАНОВА, Румяна, МЕХАНДЖИЕВА, Цезия 2007: *Научете бързо български език. Интензивен курс. Учебник – II част*. София.
- ЙОРДАНОВА, Румяна, МЕХАНДЖИЕВА, Цезия 2007а: *Научете бързо български език. Интензивен курс. Учебна тетрадка – II част*. София.
- КОЛЕВА-ЗЛАТЕВА, Живка, ЕМЕЛИЯНОВА, Боряна, СЕДЕФЧЕВА, Валентина 2004: *Аз говоря български. Български език за чужденци*. Велико Търново.
- KOSESKA-TOSZEWA, Violetta 1987: *O pewnym kwantyfikacyjnym modelu opisu językowej kategorii określoności/nieokreśloności*. Studia gramatyczne bułgarsko-polskie t. II Określoność/nieokreśloność pod. Red. Violetty Koseskiej – Toszewej, Jolanty Windak.
- МАЛДЖИЕВА, Вря 2010: *Gramatyka* (ръкопис) 2010.
- ПЕТРОВА, Стефка, ЦАНКОВА, Правда, КУРТЕВА, Елица, ТОМОВА, Кристина, ИЛИЕВ, Иван. 2004: *Учете български език. Първо ниво*. Второ преработено издание. София.
- ПЕТРОВА, Стефка, ЦАНКОВА, Правда, КУРТЕВА, Елица, ТОМОВА, Кристина, ИЛИЕВ, Иван. 2004а: *Учете български език. Ниво 2А*. Второ преработено издание. София.
- ПЕТРОВА, Стефка, ЦАНКОВА, Правда, КУРТЕВА, Елица, ТОМОВА, Кристина, ИЛИЕВ, Иван. 2005: *Учете български език. Ниво 2Б*. Второ преработено издание. София.
- СТОЯНОВА, Бояна, САВОВА-ВАЧЕВА, Савина 2006: *Български език за чужденци. Комуникативен курс*. София.
- ТОПУЗОВ, Никола 2006: *Текстоцентрично обучение по практически български език (за студенти филолози в Полша)* (Tekstocentryczny sposób praktycznego nauczania języka bułgarskiego (dla studentów-filologów w Polsce) Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń).
- ХАДЖИЕВА, Елена, ГАРИБОВА, Недка, ЕВТОМОВА, Андреана, ПАЦЕВА, Мирена, СЛУЦКА, Анна 2006: *Български език за чужденци*.
- ШАМРАЙ, Татяна 1989: *Членувани и нечленувани имена в българския език*. Народна просвета.